



**JAARVERSLAG**

**2017**

**SNUIF- EN  
SPECERIJMOLENS  
DE STER EN DE LELIE**

*Een deel van de foto's in dit jaarverslag en de foto's op de voor- en achterzijde van dit jaarverslag zijn gemaakt tijdens een bezoek van een groep vrijwilligers van molen De Adriaan in Haarlem. De aanleiding voor het bezoek was dat De Adriaan in het verleden ook een tijdje als snuifmolen is gebruikt. We danken Kristel voor de prachtige fotoserie van dit bezoek.*

## Inleiding

Dit is het jaarverslag over 2017 van snuif- en specerijenmolens De Ster en De Lelie in Rotterdam-Kralingen. Hiermee willen we u informeren over het afgelopen jaar.

2017 was een jaar van veranderingen. Eind 2016 zijn de molens, de karottenfabriek achter De Lelie en de molenaarswoning naast De Ster overgedragen aan Stadsherstel Historisch Rotterdam. Na precies 100 jaar gemeente Rotterdam nu dus een nieuwe eigenaar. Daarnaast was het stoppen van vrijwillig molenaar Jaap Bes een grote aderlating. Jaap was sinds 1997 actief op de molens en was de spil van de maalploeg om in molentermen te spreken. Verder hebben we dit jaar alleen nog specerijen gemalen na het beëindigen van de productie en verkoop van snuiftabak eind 2016.

In het komende jaar willen we doorgaan met het openstellen van de molens voor publiek en het malen van specerijen. We hopen ook dat we door het toetreden van een aantal nieuwe bestuursleden voor de stichting nieuwe plannen kunnen maken en uitvoeren.

We willen we de molenvrijwilligers en andere personen, bedrijven en organisaties die het afgelopen jaar een bijdrage geleverd hebben hartelijk danken voor hun steun en hopen dat we daar het komende jaar ook weer op kunnen rekenen.



## Algemeen

Eind 2016 zijn De Ster en De Lelie, de Karottenfabriek achter De Lelie en de molenaarswoning naast De Ster door de gemeente Rotterdam overgedragen aan Stadsherstel Historisch Rotterdam. Deze organisatie heeft tot doel het op een maatschappelijk en economisch verantwoorde wijze behouden en exploiteren van monumentale en beeldbepalende gebouwen in Rotterdam. Stadsherstel heeft 21 historische Rotterdamse gebouwen in eigendom waarvan 15 rijksmonumenten.

De Karottenfabriek wordt door Stadsherstel verhuurd aan Zeilschool De Lelie en de molenaarswoning wordt momenteel anti-kraak verhuurd. In de toekomst zal hier een Bed & Breakfast worden gevestigd. De Ster en De Lelie zijn onveranderd in gebruik als museummolens.

Ter ondersteuning van de activiteiten van de vrijwilligers is in 2004 Stichting de Kralingse Snuif en Specerijen compagnie De Ster en De Lelie opgericht. Deze stichting heeft als doelstellingen:

- De instandhouding van de historische en ambachtelijke verwerking van snuiftabak en specerijen
- Het verwerven van kennis over de historie van De Ster en De Lelie.
- Het openstellen van de molens voor het publiek en uitleg geven over de historie van de molens en het malen van specerijen en snuiftabak.

In de praktijk betekent dit dat Stadsherstel ervoor zorgt dat de molens in goede staat blijven en de stichting er met de vrijwilligers voor zorgt dat de molens in bedrijf blijven en geopend zijn voor het publiek.

## Stichtingsbestuur

Het bestuur van de Stichting de Kralingse Snuif en Specerijen compagnie De Ster en De Lelie bestond dit jaar uit twee personen, Jan Bakker en Martin Reijnhoudt. Daarom is er het afgelopen jaar hard gezocht naar nieuwe bestuursleden wat resulteerde in drie nieuwe kandidaten. We hopen dat zij begin 2018 tot het bestuur toetreden.

Belangrijke doelstellingen voor het komende jaar zijn het zoeken naar nieuwe vrijwilligers en in samenwerking met eigenaar Stadsherstel het verder uitwerken van de plannen voor het vernieuwen en uitbreiden van de bouwvallige garage tussen De Ster en de molenaarswoning. De bedoeling is om een ruimte in te richten voor het ontvangen van bezoekers en ook een keukentje en sanitaire voorzieningen voor de vrijwilligers.

## Vrijwilligers

Het openstellen en in bedrijf houden van de molens zou zonder de inzet van onze vrijwilligers niet mogelijk zijn. Afgelopen jaar bestond de groep vrijwilligers uit:

G. van Harrewijen (mentormolenaar)  
Aad van Strien  
Jan Bakker (vrijwillig molenaar)  
Nico Kemp  
Martinus Reijnhoudt  
Jan Bruins (vrijwillig molenaar)  
Coen van Dorp (leerling molenaar)  
Wim van Bruggen (vrijwillig molenaar)

Mentormolenaar Van Harrewijen is dit jaar 89 geworden en zijn conditie laat het helaas steeds minder toe om naar de molen te komen. Toch is hij het afgelopen jaar nog een aantal keer op de molen geweest. Wij maken nog altijd dankbaar gebruik van zijn grote kennis over de molens, het malen van specerijen en maken van snuiftabak.

Eind 2016 heeft Jaap Bes helaas besloten om te stoppen met zijn werkzaamheden voor de molens. Jaap was de spil van de maalploeg en heeft enorm veel gedaan voor de molens. Zijn terugtreden is daarom niet makkelijk op te vangen.

Jaap is in 1997 begonnen met het assisteren van molenaar Van Harrewijen. Al snel begon hij met het maken van snuiftabak, iets wat al vele jaren alleen nog maar als demonstratie gedaan was. Jaap slaagde erin om weer een groot aantal soorten snuiftabak te maken gebaseerd op historische recepten. Daarbij wist hij deze ook te verkopen aan gebruikers van snuiftabak over de hele wereld.

Door zijn inspanningen werd het ambacht van snuifreder in 2015 opgenomen in de Nationale Inventaris voor Cultureel Erfgoed Nederland. Jaap is ook de initiatiefnemer geweest voor het oprichten van de stichting en heeft de huidige groep vrijwilligers bij elkaar gebracht. Daarnaast heeft hij ook veel onderzoek gedaan naar de historie van de molens.



Helaas is ook John van de Wijngaart begin 2017 gestopt als vrijwilliger. Gelukkig hebben we dit jaar wel versterking gekregen van Wim van Bruggen. Wim is een ervaren molenaar en ook actief op de molens van Rijsoord en Dordrecht.

## Activiteiten

Dit jaar waren de molens vrijwel elke woensdag, zaterdagmiddag en elke tweede zaterdag van de maand geopend. Voorheen waren de molens doordeweeks meestal op donderdag open maar in april is dat verzet naar woensdag. Op de woensdagen en de zaterdagmiddagen worden vooral specerijen gemalen en alle werkzaamheden die daarbij horen gedaan. Daarnaast worden dan ook onderhoudsklussen gedaan. Op de tweede zaterdag van de maand ligt de nadruk op het ontvangen en rondleiden van bezoekers.

Er waren een aantal bijzondere dagen:

- Op 22 april werd de Karottenfabriek heropend na een grote restauratie en in gebruik genomen door Zeilschool De Lelie. De molens waren de hele dag geopend en er werden rondleidingen gegeven. De molens werden ook door veel bezoekers van de open dag van de zeilschool bezocht.
- Op 27 april stonden de molens traditiegetrouw "in de vlaggen" ter gelegenheid van Koningsdag.
- Op 4 mei stonden de molens "in de rouw" met de vlag halfstok en op 5 mei stonden molens weer "in de vlaggen"
- Op 13 mei was het nationale molendag. De molens waren open en er werden rondleidingen gegeven door de vrijwilligers. Helaas konden de molens niet draaien door problemen met de roeden (wieken). Hierover elders in dit jaarverslag meer. Ondanks dat de molens stil stonden ontvingen we toch 80 bezoekers.



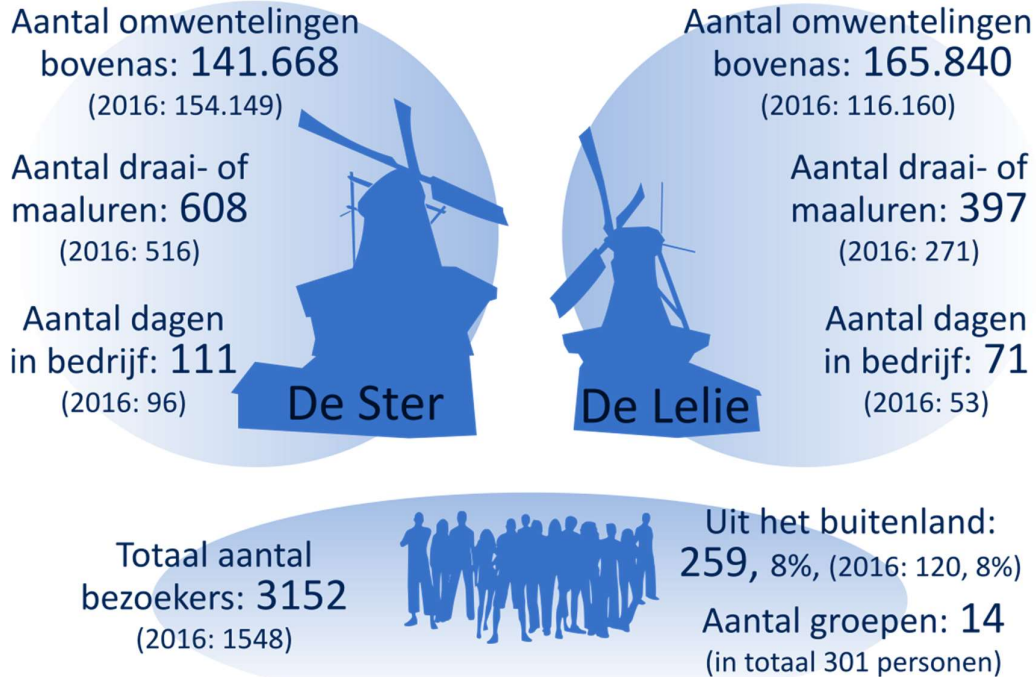
- Van 7 tot 10 september waren de Open Monumenten Dagen. Dit jaar hoorden De Ster en De Lelie samen met de Karottenfabriek bij de themamonumenten van Rotterdam en werden er door de organisatie van de Open Monumenten Dagen verschillende activiteiten bij de molens georganiseerd. Op donderdag en vrijdag zijn ruim 400 scholieren op bezoek geweest die uitleg kregen over de molens door middel van korte toneelstukjes gespeeld door acteurs van Studio de Bakkerij. Tijdens het weekend waren in De Ster theatervoorstellingen en bij de Karottenfabriek een workshop met specerijen. Voor de kinderen was er ook een speurtocht. In totaal bezochten ruim 850 mensen de molens.

Naast de normale openingstijden zijn de molens voor groepen ook op afspraak te bezoeken. Dit jaar hebben we rondleidingen gegeven aan schoolklassen en diverse andere gezelschappen waaronder een groep van ruim 30 mensen uit Tsjechië die hier waren voor een uitwisselingsproject, een groep leden van de Rotary Rotterdam-Alexander en vrijwilligers van de Zeehavenpolitie. De rondleidingen zijn in De Ster worden gegeven in groepjes van maximaal 15 personen en duren ongeveer een uur.

Dit jaar hadden we ook een paar bijzondere bezoekers zoals een bruidspaar wat opnieuw een fotosessie in De Ster had en nu ter gelegenheid van hun 40 jarig huwelijksjubileum. En ook een kleindochter van Willem Hioolen, de laatste generatie van de familie Hioolen die eigenaar was van het complete snuifmolencomplex. Haar vader is nog geboren in de villa van de Hioolens tussen de De Ster en De Lelie waarin nu restaurant De Tuin gevestigd is.

Een andere opmerkelijke bezoeker was de heer Jol en zijn familie. De heer Jol werkte voor Gemeentewerken Rotterdam en heeft na de brand van De Ster in 1962 de bouwtekeningen gemaakt waarmee de Ster vanaf 1968 weer herbouwd is. Inmiddels is hij 90 jaar en wist nog veel te vertellen over de herbouw van De Ster en alle moeilijkheden die daarbij overwonnen moesten worden.

Onderstaand een overzicht van 2017 in cijfers. Opmerkelijk is dat we flink meer bezoekers kregen dan in 2016. Dit is voornamelijk te danken aan het grote aantal bezoekers rond de Open Monumenten Dagen.



## Publiciteit

Informatie over de molens is te vinden op onze website [www.snuifmolens.nl](http://www.snuifmolens.nl). De website werd dit jaar 2608 keer bezocht. 50% van de bezoekers kwam uit Nederland, de rest uit in totaal 70 verschillende landen. Nieuws over de molens is te vinden op onze facebookpagina [www.facebook.com/snuifmolens](http://www.facebook.com/snuifmolens). Ook dit jaar werden weer regelmatig berichten geplaatst met foto's en video's over de molens.

Dit jaar kwam ook een leuk boekje uit over het Kralingse Bos waarin ook De Ster en De Lelie vermeld worden. Het boekje heet "Het Kralingse Bos, geïllustreerd portret van een groots stadspark". Het geeft een heel aardig overzicht van alles wat er in het Kralingse Bos te doen is. Opmerkelijk is dat het boekje vermeld dat het Kralingse bos jaarlijks 3 miljoen bezoekers trekt.

Verder stonden er in diverse media berichtjes over de blikseminslag in De Lelie en stond er een interview met een van de molenaars in de weekendbijlage van het AD.

## Snuiftabak

De snuiftabakfabricage is officieel nationaal erfgoed, in mei 2015 is het ambacht van snuifreder toegevoegd aan de Nationale Inventaris Immaterieel Cultureel Erfgoed. Helaas zijn wij als gevolg van de nieuwe EU regelgeving voor tabak eind 2016 gestopt met de verkoop van snuiftabak.



Dit jaar hebben we de productie van snuiftabak als demonstratie laten zien aan bezoekers. Daarnaast zijn we ook bezig om de kennis over de productie van snuiftabak zo goed mogelijk vast te leggen. Daarbij worden we geholpen door het Kenniscentrum Immaterieel Erfgoed Nederland (KIEN). Zij heeft opdracht gegeven voor het maken van een korte film over de productie van snuiftabak zoals dat in De Ster en De Lelie gedaan wordt. Dit jaar zijn er al opnames geweest en we hopen dat dit in 2018 verder afgerond kan worden.



## Specerijen

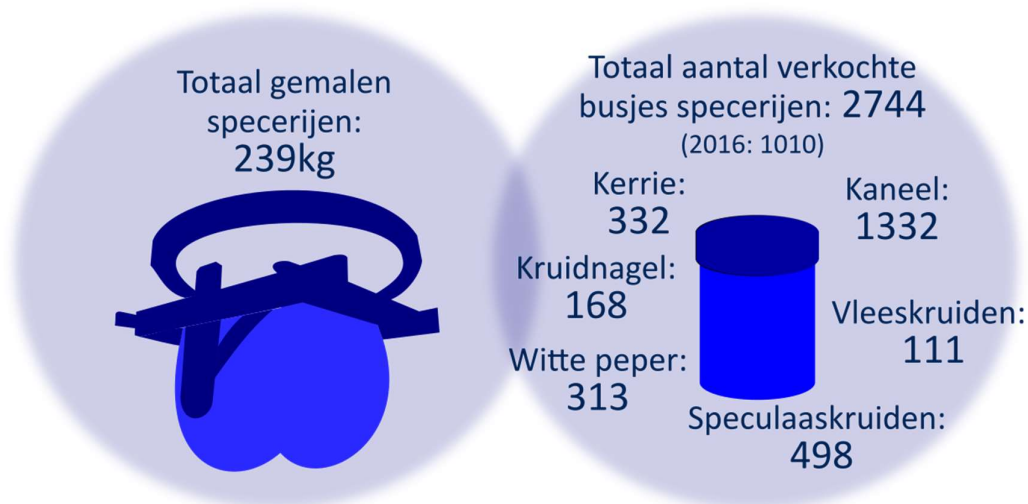
Dit jaar hebben we regelmatig specerijen gemalen. Deze specerijen worden in busjes verkocht in De Ster en ook via diverse andere (molen)winkels. Dit jaar hebben we diverse aanpassingen gedaan om beter te voldoen aan de HACCP regelgeving die ook van toepassing is op het malen van specerijen. We hebben ook een nieuw etiket op de busjes met specerijen geïntroduceerd. Dit etiket voldoet beter aan de eisen van de warenwet en verteld ook iets meer over de specerijen en de manier waarop ze gemalen zijn.



We vinden het belangrijk om regelmatig specerijen te malen. Dit zorgt ervoor dat de werktuigen in de molen in goede conditie blijven en zorgt voor een levendige sfeer in de molens. De geur van de specerijen die in molens blijft hangen spreekt bezoekers erg aan. Bovendien is de werking van de molens het best zichtbaar als de molen in bedrijf is. Regelmatig malen is ook belangrijk voor behouden en vergroten van de kennis van specerijen en het malen ervan. Denk hierbij aan welke soorten specerijen er gemalen kunnen worden op welke werktuigen en hoe de verschillende werktuigen het meest efficiënt gebruikt kunnen worden en de beste kwaliteit leveren.

De verkoop van gemalen specerijen levert ook een bescheiden bijdrage aan het behoud van de molens. Heel belangrijk hierbij is Catz International B.V., een Rotterdams bedrijf uit 1856, gespecialiseerd in de internationale handel van specerijen, kruiden, zaden, kokosproducten, gedroogde groenten, noten en zuidvruchten bestemd voor de levensmiddelenindustrie. Ook dit jaar hebben zij weer een belangrijke bijdrage geleverd door het beschikbaar stellen van specerijen.

In onderstaand overzicht wat cijfers over 2017:



## Groot onderhoud

Het groot onderhoud wordt uitgevoerd door specialisten zoals de molenmaker en de schilder en valt onder de verantwoording van de eigenaar van de molens. Dit jaar zijn er geen grote onderhoudsklussen gedaan aan de molens maar was er wel aandacht voor een aantal zaken:

- De brandmeldinstallatie in De Lelie is vervangen nadat deze was beschadigd door blikseminslag in de avond van 6 juli.
- Er is onderzoek gedaan naar scheurvorming in de onderbouw (het vierkante stenen onderstuk) van De Ster. De situatie lijkt nu stabiel te zijn en verder ingrijpen is niet noodzakelijk.
- Het hek van de oude zeilschool van Henk van Gent ten noorden van De Ster is verwijderd en er zal in 2018 een nieuwe hek worden geplaatst.
- De lindes aan de noordkant van De Ster zijn geknot.



## Routinematig onderhoud

Kleinere onderhoudsklussen worden door de vrijwilligers gedaan. Dit betreffen allerlei werkzaamheden, zoals het schoonhouden van de molens, het bijhouden van het erf rond De Ster en kleine reparaties. Dit jaar zijn onder meer de volgende klussen gedaan:

- Alle vuisten aan de stampers van De Ster zijn gecontroleerd en waar nodig opnieuw vastgezet en geborgd.
- Naar aanleiding van de periodieke controle van de bliksembeveiliging zijn de flexibele kabels waarmee de roeden geaard worden als de molen stilstaat vervangen en is er een doorverbinding tussen de stalen roeden en de as aangebracht.
- Omdat we behoorlijk last hadden van ganzen die het grasveld achter De Ster verwoestten is langs de oever van de plas schrikdraad aangebracht.



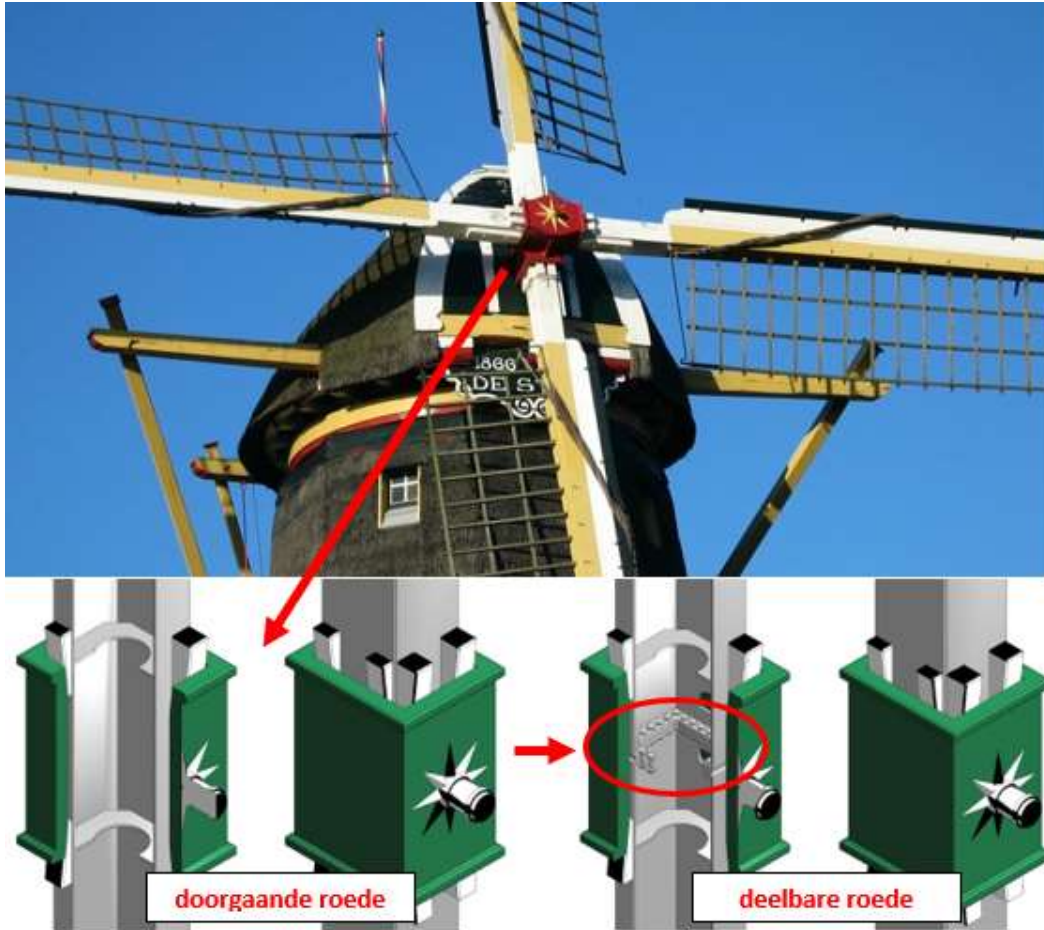
- De hekken in de grote deuren van De Lelie zijn opgeknapt en deels nieuw gemaakt. De hekken zijn voorzien van informatieborden zodat bezoekers van de zeilschool ook iets kunnen lezen over de molens.
- Goten en daken zijn in het voor en najaar schoongemaakt
- De oude zeefkist voor het zeven van snuiftabak in de kapperij is opgeknapt
- Er is een klapbord gemaakt om de ingang van de molen duidelijker aan te geven
- Er is een houten bak gemaakt om specerijen in te mengen. Vroeger werd dit op de vloer gedaan maar gezien de huidige maatstaven op het gebied van hygiëne kan dit niet meer.



- De essen op het erf van De Ster zijn geknot
- Er zijn veiligheidsnetten gekomen voor afschermen van de wieken van De Ster.

## Problemen deelbare roeden

Dit jaar kwam een ontwerpfout in de roeden (een roede bestaat uit twee tegenover elkaar liggende wieken) van De Ster en De Lelie aan het licht. Wellicht bevreemdend dat er in eeuwenoude molens een ontwerpfout zit maar toch hebben 48 molens in Nederland met dit probleem te maken. Sinds 2008 worden zogenaamde deelbare molenroeden toegepast. Deze bestaan uit twee stukken die in het midden aan elkaar gezet zijn met een boutverbinding. Onderstaande plaatjes geven de originele situatie en de locatie en uitvoering van de deling in het nieuwe type roeden weer.



Onderzoek door de Rijksdienst voor Cultureel Erfgoed (RCE) heeft uit gewezen dat de boutverbinding op lange termijn onvoldoende sterk is en dat alle deelbare roeden weer vervangen moeten worden door doorgaande roeden. Gelukkig worden de kosten hiervan betaald door de RCE. Voor De Ster en De Lelie zal het vervangen van de roeden waarschijnlijk in de tweede helft van 2018 gebeuren.

Gedurende het onderzoek in mei en juni hebben De Ster en De Lelie niet gedraaid totdat de risico's duidelijker waren. Daarna is na overleg tussen de molenaars, eigenaar Stadsherstel en de verzekering geconcludeerd dat de risico's voor De Ster en De Lelie gering zijn en dat de molens na het nemen van een aantal extra maatregelen veilig kunnen draaien. Deze extra maatregelen zijn periodieke inspectie van de bouten in de verbindingen en een lagere maximumsnelheid dan normaal.

## Molenbiotoop

De omgeving waarmee een molen in relatie staat, noemen we de molenbiotoop. Een goede molenbiotoop is van fundamenteel belang voor de werking en het behoud van een molen. Voor de molenaars is een goede windvang van cruciaal belang. Daarnaast zijn veel molens beeldbepalend in het landschap. Als de molen omgeven raakt door bomen of hoge bebouwing verdwijnt de molen uit het zicht en verliest daardoor een deel van z'n toegevoegde waarde. Voor De Ster en De Lelie geldt dit ook.

Het Kralingse Bos komt tot vlak bij de molens en beperkt de windvang van de molens aan de oostzijde. Daarnaast vormen ook de bomen langs de Plaszoom aan de noord- en zuidzijde van de molens een steeds groter probleem zowel voor de zichtbaarheid als de windvang van de molens. Met relatief kleine ingrepen zou dit verbeterd kunnen worden. Helaas is het heel moeilijk om op dit punt iets te bereiken bij de gemeente.

Onderstaande foto geeft een voorbeeld van zo'n kleine ingreep. Het knotten van een klein groepje bomen ten zuiden van De Ster zou de zichtbaarheid van de molens vanaf de Plaszoom aanzienlijk verbeteren.



## Financieel verslag

Hieronder het financiële overzicht van de stichting over 2017. Een korte toelichting:

- De uitgave “gereedschappen en materialen” betreft alle spullen die we aanschaffen voor het routinematige onderhoud van de molen.
- De kosten van de webshop bij “productie kosten snuiftabak” betreffen kosten die te maken hebben met de opzegtermijn van de webshop.
- De inkomsten uit de “verkoop snuif” betreffen nagekomen betalingen van snuiftabak die al in 2016 geleverd zijn.
- De inkomsten uit de molenpot zijn de bijdragen van bezoekers aan de molen.
- Het overschot over 2017 wordt veroorzaakt door de bijdrage die we via de organisatie van de Open Monumenten Dagen gekregen hebben en de nagekomen betalingen van snuiftabak. Dit zijn helaas geen structurele inkomsten en daarom verwachten we komend jaar geen overschot te hebben.

Balans 2017			
Activa		Passiva	
Giro	€ 0.00	Eigen vermogen	€ 33.823.88
Rabo	€ 5.959.97	Crediteuren	€ 0.00
Kas	€ 229.50		
Rabo spaarrekening	€ 27.634.41		
Debiteuren	€ 0.00		
	<b>€ 33.823.88</b>		<b>€ 33.823.88</b>

Resultatenrekening 2017			
Uitgaven		Inkomsten	
Gereedschappen en materialen		Sponsoren	
<i>brievenbus De Ster</i>	€ 49.08		€ -
<i>mollen- en muizenvallen</i>	€ 48.80		€ 0.00
<i>informatieborden De Lelie</i>	€ 66.43	Inkomsten	
<i>spandoek opening karottenfabri</i>	€ 65.89	<i>donateurs</i>	€ 110.00
<i>materialen voor schrikdraad</i>	€ 192.90	<i>overige donaties</i>	€ 200.00
<i>onkruidborstel bosmaaiër</i>	€ 66.00	<i>bijdrage via Open Monumentendagen</i>	€ 1.000.00
<i>haken veiligheidsnet balie Ster</i>	€ 33.36	<i>molenpot</i>	€ 1.081.72
<i>hout voor mengbak, zeefkist et</i>	€ 1.274.30	<i>verkoop snuif</i>	€ 1.731.00
<i>diversen</i>	€ 138.39	<i>verkoop specerijen</i>	€ 1.776.76
	<b>€ 1.935.15</b>	<i>rente spaarrekening</i>	€ 47.28
Productiekosten snuiftabak			<b>€ 5.946.76</b>
<i>grondstoffen</i>	€ 1.80		
<i>porto- en verpakings kosten</i>	€ -		
<i>kosten webshop</i>	€ 47.38		
	<b>€ 49.18</b>		
Productiekosten specerijen			
<i>grondstoffen</i>	€ 201.91		
<i>porto- en verpakings kosten</i>	€ 92.26		
	<b>€ 294.17</b>		
Presentatie kosten			
<i>Eur. Route of Industrial Heritage</i>	€ 100.00		
<i>Stg Nederlandse Tabakshistori</i>	€ 50.00		
<i>kosten website</i>	€ 42.69		
	<b>€ 192.69</b>		
Overige kosten			
<i>bankkosten</i>	€ 186.65		
<i>verzekeringen vrijwilligers</i>	€ 114.00		
<i>boeken snuiftabak</i>	€ 116.90		
<i>drukkosten speurtocht</i>	€ 102.97		
<i>ansichtkaarten De Ster, De Leli</i>	€ 30.00		
<i>koffie etc</i>	€ 97.86		
<i>diverse kosten</i>	€ 76.43		
	<b>€ 724.81</b>		
Overschot boekjaar 2017	<b>€ 2.750.76</b>		
	<b>€ 5.946.76</b>		<b>€ 5.946.76</b>





**STICHTING DE KRALINGSE SNUIF EN SPECERIJEN  
COMPAGNIE DE STER EN DE LELIE**

**PLASZOOM 322**

**3062 CL ROTTERDAM**

**[WWW.SNUIFMOLENS.NL](http://WWW.SNUIFMOLENS.NL)**